

УДК 342

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2025-2.14>**Марцеляк О. В.,**

доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник
Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
ORCID: 0000-0001-6686-0255

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПАТРІОТИЗМ ЯК ПРІОРИТЕТНА СКЛАДОВА КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ І КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

CONSTITUTIONAL PATRIOTISM AS A PRIORITY COMPONENT OF CONSTITUTIONALISM AND CONSTITUTIONAL REFORM IN UKRAINE

Становлення України як правової держави вимагає зміцнення конституційної законності та правопорядку в країні, реального утвердження принципів верховенства права, поділу влади, народовладдя, визнання людини найвищою соціальною цінністю, економічного, політичного та ідеологічного багатоманіття та інших засад державотворення, визначених Основним Законом України. Вирішення цього завдання безпосередньо пов'язане з подальшою конституціоналізацією процесів державного будівництва в Україні, що зумовлює особливий інтерес, із позиції теорії та практики, до дослідження вітчизняного конституціоналізму і конституційних процесів в нашій країні, в тому числі й модернізації Основного Закону України.

В статті піднімаються питання щодо розуміння конституціоналізму, його ролі в національних державотворчих процесах, розкривається природа концепції конституційного патріотизму. Зазначається, що в сучасних умовах в основі національної конституційної реформи слід враховувати цю концепцію, що буде сприяти утвердженню української громадянської ідентичності на основі єдиних суспільно-державних (національних) цінностей і загальнолюдських цінностей, принципів любові і гордості за власну державу, її історію, мову, вироблятиме у громадян патріотизм, готовність до захисту державної незалежності і територіальної цілісності України, усвідомлення громадянського обов'язку із розвитку успішної країни та власного благополуччя в ній. Робиться висновок, що модернізована Конституція України має стати конституцією майбутнього, конституцією розвитку, конституцією взірцем нових конституційних цінностей і нових підходів розуміння сутності держави, громадянського суспільства і людини.

Ключові слова: Конституція України, конституціоналізм, конституційна реформа, конституційний патріотизм, права людини.

The establishment of Ukraine as a state governed by the rule of law requires the strengthening of constitutional legality and law and order in the country, the real establishment of the principles of the rule of law, the separation of powers, democracy, the recognition of man as the highest social value, economic, political and ideological diversity, and other principles of statehood defined by the Fundamental Law of Ukraine. Solving this problem is directly related to the further constitutionalization of state-building processes in Ukraine, which causes a special interest, from the standpoint of theory and practice, in the study of domestic constitutionalism and constitutional processes in our country, including the modernization of the Fundamental Law of Ukraine.

The article raises questions about the understanding of constitutionalism, its role in national state-building processes, and reveals the nature of the concept of constitutional patriotism. It is noted that in modern conditions, the basis of national constitutional reform should take into account this concept, which will contribute to the establishment of Ukrainian civic identity on the basis of unified socio-state (national) values and universal human values, the principles of love and pride for one's own state, its history, and language, will develop patriotism in citizens, readiness to protect the state independence and territorial integrity of Ukraine, and awareness of civic duty for the development of a successful country and one's own well-being in it. The conclusion is made that the modernized Constitution of Ukraine should become the constitution of the future, the constitution of development, the constitution as a model of new constitutional values and new approaches to understanding the essence of the state, civil society and man.

Key words: Constitution of Ukraine, constitutionalism, constitutional reform, constitutional patriotism, human rights.

Постановка проблеми. Стратегічні плани України вступу до ЄС та післявоєнна розбудова нашої країни зумовлюють розробку нових концептуальних засад державотворення. При

цьому слід враховувати, що сьогодні у ЄС відбуваються складні процеси, оскільки постійне розширення робить його внутрішньо неоднорідним і важкокерованим, внаслідок чого поступово

відбувається «перетікання» дедалі нових повноважень до наднаціональних органів ЄС чим посилюється його внутрішня єдність. Зазначене повинно отримати своє віддзеркалення у модернізованому післявоєнному Основному Законі України, який одночасно має враховувати ці фактори та сутнісно наповнитися виробленими європейською спільнотою сучасними стандартами конституціоналізму.

Це ставить на порядок денний широке коло практико-логічних викликів щодо розуміння сутності конституціоналізму, визначення нових напрямів його розвитку, в тому числі через реалізацію концепції конституційного патріотизму, що в кінцевому рахунку сприятиме удосконаленню конституційно-правових засобів побудови і діяльності національного механізму публічної влади, виявленню тенденцій розвитку вітчизняного суспільства, та розробці обґрунтованих рекомендацій шляхів подальшого вдосконалення правового регулювання суспільних відносин і формування України як демократичної, правової, соціальної держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Феноменологія конституціоналізму тривалий час перебуває у полі зору таких відомих вітчизняних науковців як М. О. Баймуратова, О. В. Батанова, О. Водянікова, А. З. Георгіци, І. Л. Гордієнка, В. Костицького, Б. Кофмана, А. Р. Крусян, В. Ф. Погорілка, М. В. Савчина, О. В. Скрипнюка, П. Б. Стецюка, В. Л. Федоренка, В. М. Шаповала, С. Шевчука та ін. Однак концепція конституційного патріотизму, як складова вітчизняного конституціоналізму та основа майбутньої національної конституційної реформи, не достатньо досліджувалася українськими вченими-правниками (за винятком окремих робіт В. Б. Ковальчука та М. В. Савчина), тому існує потреба в аналізі цієї проблематики.

Метою статті є виокремлення основних підходів вітчизняних і зарубіжних науковців-правників до розуміння концепції конституційного патріотизму, їх узагальнення і на цій основі вироблення авторського бачення її правової природи та реалізації в Україні як важливої складової вітчизняного конституціоналізму і майбутньої конституційної реформи в Україні.

Виклад основного матеріалу. В науковій літературі має місце різне розуміння феномену конституціоналізму як правового/політико-правового явища. Зокрема під ним розуміють:

– політико-правову ідеологію, інтелектуальні узагальнення, притаманні певному етапу історичного розвитку, а також державне правління, обмежене за змістом конституції [1, с. 17];

– правову доктрину, яку характеризують такі ознаки як: цілісна система ліберально-демократичних цінностей, яка, гармонійно поєднує колективні та особисті права, «спільну волю» та «автономну свободу»; основоположні ідеї підкріплені юридичним механізмом

їх реалізації, який не звужується лише до виборів та референдуму; універсальні цінності, які об'єднують людей в умовах сучасної глобалізації, тощо [2, с. 29];

– політико-правовий режим, який полягає в конструюванні індустріального чи постіндустріального суспільства і встановленні у ньому засад конституційності (гармонії, справедливості) з метою забезпечення його повноцінного існування й розвитку шляхом втілення в праві, правосвідомості, суспільно-державному устрої ідей (цінностей) пріоритету конституційного законодавства, забезпечення людської гідності, прав та свобод людини і громадянина, демократії та децентралізації, сильної державної влади, свободи економічної діяльності, інших ідей (цінностей), а також шляхом виділення в суспільстві соціальних груп, здатних відстоювати названі ідеї (цінності) [3, с. 54];

– публічно-правову систему конституційної організації сучасного суспільства на основі права, демократії та утвердження конституційно-правової свободи людини, змістом якої є конституція та конституційне законодавство, конституційні правовідносини, конституційна правосвідомість, конституційний правопорядок, функціонування якої спрямоване на обмеження (самообмеження) публічної влади на користь громадянського суспільства, прав і свобод людини [4, с. 545];

– теорію і практику управління публічними справами, засновану на демократичних конституціях та конституційних методах правління, що обмежує державну та іншу публічну владу з метою гарантування верховенства права, яким властиві, як мінімум, три істотні компоненти: 1) конституціоналізм – це певна філософія, система ідей, поглядів, принципів, де центральне місце посідає вчення про конституцію, про правові основи державної влади, про державний устрій суспільства, про права і свободи людини та громадянина; 2) конституціоналізм – це конституційне законодавство, тобто частина нормативної бази державного будівництва; 3) конституціоналізм – це практика реалізації принципів і норм, що отримали закріплення в чинній конституції, конституційному законодавстві [5, с. 172].

Можна продовжити підходи вітчизняних та зарубіжних науковців щодо трактування конституціоналізму і всі вони в тій чи іншій мірі будуть відповідати його загальному розумінню, але, на наш погляд, не досить повно його розкривати.

Ми вважаємо, що конституціоналізм, як складне і багатогранне явище, слід розглядати через призму таких аспектів його розуміння як форма, зміст і суть.

По формі конституціоналізм – у вузькому значенні – це політико-правове явище, правова (юридична) суть якого зумовлена насамперед

нормативно-правовою основою, якою виступає Конституція (конституційне законодавство), і конституційні відносини, які виникають на основі її норм, що також можуть бути охарактеризовані як політичні й правові одночасно, оскільки «... вони регулюють процес організації та здійснення владних повноважень народом, державою й елементами політичної системи» [6, с. 47]. У широкому – це «складне системне утворення», елементами якого є: фактична і юридична конституція, конституційна теорія, конституційні відносини, конституційна правосвідомість, конституційна законність і правопорядок [7, с. 22].

По змісту конституціоналізм – охоплює собою формування конституційної системи правління, за якої вона базується на конституційних цінностях і не є абсолютною, а обмежується правами людини, необхідністю їхнього забезпечення та гарантування, що реалізується шляхом здійснення вироблених людством основних принципів, які стали світовими стандартами формування демократичної держави й громадянського суспільства, основою системи конституціоналізму – визнання людини, її прав і свобод вищою соціальною цінністю, пріоритету прав і свобод людини перед іншими соціальними цінностями; народовладдя; поділу державної влади на законодавчу, виконавчу, судову; верховенства права, верховенства конституції, конституційної законності; конституційний судовий контроль за правовим змістом актів органів влади; політичної, економічної, ідеологічної багатоманітності, конституційного демократизму тощо.

По суті конституціоналізм в демократичній державі являє собою режим функціонування публічної влади на основі та відповідно до конституції (що водночас є демократичним режимом взаємостосунків держави і людини), який характеризує публічно-правову систему організації держави і суспільства на основі права, демократії, прав людини; це процес державотворення, який охоплює собою еволюцію демократичного конституційного розвитку та конституційного регулювання суспільних відносин відповідно до приписів Основного закону, своєрідна система конституційних явищ, між якими існують певні взаємозв'язки і які свідчать про легітимність формування та функціонування публічної влади. Як зазначає І. Л. Гордієнко: «Очевидно, що легітимність влади впливає з того, що джерелом влади є народ, який за допомогою форм як безпосередньої, так і здебільшого представницької демократії реалізує владу. Те саме можна зазначити й про установчу владу, оскільки її реалізація (через ухвалення конституцій, конституювання суспільних відносин) є чи не найвищою формою демократії. Звідси й спосіб структурно-інституційної організації влади, в якій існують органи з прямою легітимністю (легіслатури як виборні органи) та з похідною

(виконавча влада). Недемократичні способи організації влади, хоч і можуть певною мірою дотримуватись верховенства права, не містять цього необхідного зв'язку між владними механізмами і джерелом влади, а тому сумнівно вважати їх конституційними; навіть у разі дотримання прав людини стабільність такої влади з погляду недопустимості перетворення її на свавільну є сумнівною. Саме тому демократія, поряд із обмеженням влади і верховенством права, має бути сутнісною ознакою сучасного конституціоналізму» [8, с. 77-78].

Безумовно, що викладена нами концепція розуміння конституціоналізму не претендує на універсальність, оскільки саме це явище не є універсальним. Воно еволюціонує, має характерні риси для окремих країн в залежності від форми правління, форми державного устрою, специфіки правової системи. Воно постійно наповнюється новими складовими та видозміненими формами складових. І події у світі є яскравим свідченням цього, коли в умовах глобалізації та міждержавної інтеграції конституція перестає бути тільки поняттям національного характеру, а набуває рис правового документу, в якому знаходяться відображення міжнародне право та міжнародна політика. Особливо яскраво це проявляється на прикладі країн Європейського Союзу, де актуальними для конституційного регулювання стають питання міжнародного характеру щодо ролі міжнародного права в національній правовій системі, певного обмеження для держав-учасниць Європейського Союзу державного суверенітету та передачі їх окремих повноважень на рівень Союзу тощо.

Ці аспекти мають враховуватися і при модернізації вітчизняного Основного Закону, яка повинна відбутися, як мінімум, по-перше, у зв'язку з потребою усунення в ньому цілого ряду радянських рудиментів, по-друге, з усуненням розбалансованості тексту, що стався внаслідок тих конституційних змін, які мали місце протягом 2004-2019 років, по-третє, війна з росією актуалізувала цілий ряд проблем державного характеру, які мають отримати своє вирішення на рівні Конституції України, по-четверте, цього вимагає проголошений Україною курс на вступ до Європейського Союзу і НАТО).

Нам необхідна реально діюча та ефективна Конституція, що буде надійним фундаментом майбутнього Української держави, національного права, яка у відповідності із кращими світовими стандартами системно гарантуватиме права і свободи людини, виступатиме сучасним загальнонаціональним політико-правовим договором між суспільством і державою. В її основу має бути покладено вироблені міжнародною спільнотою стандарти конституціоналізму, найвищі демократичні цінності про природність походження людських прав, свободу, демократію, соціальну справедливість та верховенство

права, чіткий розподіл владних повноважень, які забезпечать країну від авторитаризму, забезпечать збалансованість у владі, економічне процвітання та подальший еволюційний демократичний розвиток України.

Таким чином, реформування Конституції України має об'єктивний характер і переслідує мету модернізувати нашу країну, забезпечити реальність проголошених Основним Законом положень, об'єднати і водночас посилити започатковані в державі реформи, вивести їх на якісно новий рівень розвитку на основі верховенства права, зміцнення засад народовладдя, гарантування прав і свобод людини і громадянина, удосконалення механізму державної влади тощо.

Оновлена Конституція України має стати тим політико-правовим документом, який буде сприяти подальшій консолідації українського суспільства і, як свідчить зарубіжний досвід, для цього в основі майбутньої конституційної реформи повинна бути закладена ідея конституційного патріотизму.

Концепція і сам термін «конституційний патріотизм» вперше з'явилися у післявоєнній Німеччині. В цей час країна була поділена на окупаційні зони, а згодом на дві ворожі одна одній держави. І сформована німецьким філософом Карлом Ясперсом державно-правова теорія (*Verfassungspatriotismus*) була орієнтована на державу, яка зможе впоратися з пам'яттю про войовничість та звірства Третього рейху шляхом вирішення проблеми політичної провини Німеччини після війни з допомогою «колективної відповідальності». В подальшому учень К. Ясперса Дольф Штернбергер продовжив розвиток доктрини свого вчителя. Хоча найбільший вклад у розбудову вчення про конституційний патріотизм зробив німецький філософ Юрген Хабермас.

В цілому концепція конституційного патріотизму подається як ідея про те, що люди повинні формувати політичну прихильність до норм та цінностей плюралістичної ліберально-демократичної конституції, а не до національної культури чи космополітичного суспільства. Вона асоціюється з постнаціоналістичною ідентичністю. Також конституційний патріотизм розглядається як схожа з націоналізмом концепція, прихильність заснована на конституції, а не на національній культурі. По суті це спроба переосмислити групову ідентичність з акцентом на інтерпретацію громадянства як лояльності, що виходить за рамки етнокультурної ідентифікації індивіда. Це особливо актуально для постнаціональних демократичних країн, у яких співіснують численні культурні та етнічні групи. Виходячи з цього концепція конституційного патріотизму доволі сильно вплинула на розвиток Європейського союзу і стала ключем до європеїзму як основи для багатьох країн, що входять до наднаціонального союзу.

В той же час відзначимо, що є і інші підходи інтерпретації конституційного патріотизму. Зокрема, є бачення, що ця концепція є новим засобом ідентифікації з наднаціональною освітою, тоді як з іншого боку, є акцент на розумінні прихильності до термінів свободи над етнічністю. Здебільшого заперечується, чи слід розглядати конституційний патріотизм як заміну національності чи традиційної ідентичності, або як баланс між ними, що дозволяє «перехідний вигляд ідентичності, що відповідає різноманітності, гібридності та плюралізму нашого сучасного світу». Існує також безліч думок щодо того, чи необхідна попередня групова ідентичність до досягнення моральної, політичної ідентичності [9, с. 37–38].

В цілому відзначимо, що виходячи з загального розуміння доктрини конституційного патріотизму, оновлений Основний Закон України має охоплювати передусім конституційні цінності, які вироблені прогресивним суспільством у боротьбі за свободу, які слугують гарантією вільного, гідного і безпечного життя людини, чітко визначають баланс між інтересами та потребами держави, суспільства та окремої особистості, виступають правовим фундаментом формування країни як демократичної, правової, соціальної держави, інструментом вирішення цього завдання. Ці цінності слугують метою і засобом задоволення соціально-справедливих загальнолюдських потреб і інтересів громадян і суспільства та спрямовані на забезпечення режими точного і неухильного дотримання конституції усіма суб'єктами, яким вони адресовані. Їх слід сприймати як шкалу виміру відповідності національної конституції міжнародним стандартам у галузі конституціоналізму. На рівні Основного Закону загальнолюдські цінності являють собою значущі з точки зору правотворення узагальнені правові цілі, ідеї, блага, ціннісні орієнтири, що відображаються в об'єктивній і суб'єктивній реальності і визначають сутність та мету права, лежать в його основі, характеризуються посиленням механізмом захисту і спрямовані на практичне упорядкування поведінки учасників суспільних відносин на основі того, що суспільством визнається особливо вагомим, до чого члени суспільства ставляться з повагою і визнанням як обов'язкового.

Значущість таких цінностей посилюється в сучасних умовах глобалізації та міждержавної інтеграції. Зміни, що відбуваються завдяки цим процесам у політичній, соціальній, економічній та культурних сферах, неминуче торкаються конституційно-правового інструментарію та змісту конституційно-правових норм, що мають відповідати загальноновизнаним міжнародним стандартам конституціоналізму і потребує від держави дій, спрямованих на гармонізацію та адаптацію положень Основного Закону до вироблених міжнародним співтовариством

конституційних цінностей. Як зазначає з цього приводу В. В. Шамрай: «... процеси конституційної модернізації відбуваються під впливом світових процесів глобалізації та міждержавної інтеграції, внаслідок яких конституційно-правова матерія інтернаціоналізується, набуваючи транснаціонального (глобального) масштабу, а міжнародний правопорядок, навпаки, пронизує національне конституційне право переважної більшості держав світу» [10, с. 3–4].

В той же час відзначимо, що вітчизняний досвід державотворення і особливо події, пов'язані з аншлюсом Росією Автономної Республіки Крим, військовими діями цієї країни проти України починаючи з 2014 року і по сьогодні, засвідчують, що національне конституційне будівництво має ґрунтуватися не тільки на вироблених світовою спільнотою загальнолюдських цінностях, а повинно гармонійно поєднуватися зі збереженням і розвитком кращих надбань нашої держави і українського суспільства, що сприятиме формуванню у громадян України національної гідності, патріотизму і любові до своєї Батьківщини.

На наш погляд, в сучасних умовах вітчизняного державотворення, ми повинні говорити про оновлену концепцію конституційного патріотизму в основі розуміння якої лежать не тільки конституційні цінності, які вироблені прогресивним суспільством у боротьбі за свободу, які слугують гарантією вільного, гідного і безпечного життя людини, а й цінності, які формують любов до своєї батьківщини, відданість їй, своєму народу, нації; гордість власною державою, її історією, культурою, традиціями та мовою свого народу; обов'язкову ідентифікацію себе зі своєю країною, народом, нацією; готовність служити інтересам своєї батьківщини, народу, нації, іти на самопожертву заради цього, в тому числі у випадку потреби захищати та боронити свою державу, народ.

В літературі підкреслюється, що доктрина конституційного патріотизму робить акцент на конституційній ідентичності. Її складовими елементами науковці називають: національну конституційну культуру, національну конституційну доктрину, правовий стиль ухвалення юридичних рішень; систему судового конституційного контролю; інституційний дизайн – горизонтальний і вертикальний поділ влади; вибори і контроль над владою [11, с. 28].

Слід підкреслити, що в умовах війни росії проти України питання конституційної ідентичності набуло особливого значення для вітчизняного державотворення. Як слушно зазначає В. Ковальчук, ідентичність здатна об'єднати політичну націю і запобігти правовому нігілізму, а правова ідентичність, в основу якої покладено національний конституційний патріотизм, є найбільш дієвим запобіжником концентрації державної влади в межах однієї популістської партії.

Національний конституційний патріотизм передбачає поєднання двох взаємозв'язаних цінностей – гідності та свободи кожної окремої людини і національної гідності та колективної безпеки. Така дихотомія цінностей становить основу правової ідеології сучасної конституційної держави, особливо в період її формування [12, с. 180].

Очевидним є те, що зміцнення державності на сучасному етапі та забезпечення єдності українського суспільства не можливі без урахування фактору національної ідеї, вироблення національної конституційної доктрини, які стануть підґрунтям для такого зміцнення та єдності. Конституційний патріотизм має стати засадничою основою майбутньої конституційної реформи в Україні. Він має являти собою систему визначених на рівні Основного Закону базових цінностей, які будуть важливі для кожного громадянина України, що буде «цементувати» українське суспільство, зможе об'єднати його в єдину незважаючи на всі ті відмінності, які мають місце у менталітеті, етнокультурних та етноконфесійних традиціях населення різних регіонів України, що, з одного боку, мають об'єктивне підґрунтя, з іншого – посилюються зовнішніми факторами та малоефективною політикою вітчизняних політиків. Це, як пишуть дослідники цього питання, зумовлює необхідність проведення політики реінтеграції в широкому сенсі, з охопленням всієї держави і в цьому контексті доктрина конституційного патріотизму набуває особливої актуальності. Без швидких і ефективних кроків з боку влади у напрямку вирішення питання конституційної ідентичності не виглядає можливою не тільки реінтеграція непідконтрольних територій, а й збереження цілісності держави вже у близькому майбутньому. Ідентичність громадян, об'єднаних не тільки формальною належністю до однієї держави, а й спільною історичною пам'яттю, системою цінностей і смислів – це фундамент державності. Без нього державна споруда не витримує потрясінь [2, с. 3–4], а сама держава немає перспектив подальшого розвитку.

Тому до числа системних цінностей, які мають бути визначені на рівні Конституції України, на наш погляд, слід віднести і національну ідею (національної держави), яка має стати акумулятором та основою вітчизняного державотворення та правотворення, рушієм відбудови України по завершенню війни з росією. Вона повинна визначити національні інтереси, пріоритети, об'єднати українське суспільство спільною метою подальшого розвитку української держави, стати невід'ємною складовою суспільно-політичного життя в Україні. При цьому ідея національної держави має віддзеркалювати не тільки кращі історичні, культурні, духовні, політичні та соціально-економічні надбання українського народу, а й всіх націй, етнічних груп, які проживають в Україні, поєднуючи

підкування про титульну націю із створенням рівних умов для розвитку всіх інших націй, етнічних груп, які живуть на території України і входять до складу Українського народу; з іншого боку, враховувати і залишатись в рамках загальнолюдської спільноти, прагнучи до утвердження у вітчизняному державному будівництві вироблених світовою спільнотою загальнолюдських цінностей. Як правильно зазначає В. Ковальчук ідеологія конституційного патріотизму як основа творення нової ідентичності та формування сильної політичної нації повинна поєднувати як конституційну традицію, так і сучасні цінності конституціоналізму: верховенства права та конституції; гідності людини та нації; особистої свободи та народного суверенітету; учасницької демократії та прав меншості; обмеження дискреційних повноважень органів влади та забезпечення незалежності суду. Відновлення континуїтету з одночасним формуванням нових правил функціонування та взаємодії інститутів публічної влади та громадянського суспільства, об'єднання політичної еліти й активної частини громадян навколо ідеї національної конституційної держави – це ті важливі завдання, які мають стати пріоритетними в сучасних українських реаліях [12, с. 182].

На наш погляд, утвердженню конституційного патріотизму у вітчизняному конституціоналізмі й практиці державного будівництва повинно охоплювати закріплення на рівні Основного Закону положень, які будуть враховувати євроатлантичні процеси України і більш детально визначатимуть питання:

– державного суверенітету – вироблення ефективної моделі міжнародної співпраці нашої країни з міжнародними організаціями, в тому числі з ЄС та НАТО. Легітимною основою такої співпраці має бути укладення дво- або багатосторонніх міжнародних договорів, з ратифікацією яких Україна прийматиме на себе чітко визначені міжнародні зобов'язання. При цьому саме на основі таких міжнародних договорів в Україні виникатимуть зобов'язання міжнародного характеру, які окреслюватимуть допустимі межі втручання міжнародних організацій у національні державотворчі процеси. Тому важливо, щоб в них мав місце збалансований підхід, який включатиме забезпечення розумної пропорційності між національними та міжнародними інтересами у міжнародних відносинах, визначатиме раціональний баланс між збереженням національних інтересів і виконанням міжнародних зобов'язань, гарантуватиме поступовий розвиток міцної національної ідентичності та патріотизму серед населення України. Це забезпечить єдність українського суспільства перед зовнішніми і внутрішніми загрозами, дозволить нашій країні отримувати переваги від співпраці з міжнародними організаціями, уникаючи надмірної залежності від них та зберігаючи власну

зовнішню політику, запобігаючи таким чином втягуванню України в конфлікти інтересів великих держав; гарантуватиме забезпечення нормальної взаємодії Української держави у вирішенні глобальних проблем сучасності та забезпеченні прав і свобод людини на національному і міжнародному рівнях;

– співвідношення міжнародних актів з правовими актами національного права та їх місце в системі національних джерел права (ст. 9) – Конституція України і вітчизняна правова наука не дають чіткої відповіді щодо питання ієрархії і співвідношення міжнародних актів з правовими актами національного права. Проте це питання важливе для забезпечення юридичної стабільності та визначення правового порядку в країні. Воно повинно чітко вирішуватися на рівні Основного Закону України. При цьому враховуючи національні інтереси, ієрархія нормативних актів, на наш погляд, має визначитися таким чином:

– Конституція України (найвища юридична сила);

– міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

– всі інші правові акти України згідно з їх юридичною силою (кодекси, закони, підзаконні нормативно-правові акти).

– державної символіки (ст. 20) – державні символи (Державний Прапор України, Державний Герб України і Державний Гімн України) є важливим і незаперечним атрибутом нашої держави, підтвердженням факту її існування. Вони тісно пов'язані з історією вітчизняного державотворення, ментальністю українського народу, його етнічно-національною ідентифікацією і уособлюють собою національний суверенітет й самобутність Української держави, символізують українську державність та спрямовані на зміцнення авторитету України. Державний Прапор України, Державний Герб України і Державний Гімн України мають своєю метою формувати у громадян України громадянську гідність, повагу Українського народу до своєї держави, патріотичні почуття та любов до своєї Батьківщини, впевненість у майбутньому своєї країни. Вони консолідує громадян України незалежно від їх походження, соціального та майнового стану, національності, місця проживання тощо. Тому на рівні Конституції України в ході майбутньої конституційної реформи врешті-решт мають бути закріплені слова Державного Гімну України. Можливо варто використати досвід деяких країн і на рівні Основного Закону передбачити і короткий вислів – девіз – яким будуть декларуватися найвищі цінності нашої держави. Така практика має місце у ФРН, де закріплено девіз «Єдність, закон і свобода», у Великобританії – девіз «Бог і право особи», у Франції, де на рівні Конституції (ст. 2) закріплено девіз – «Свобода. Рівність. Братерство» та найважливіший

постулат країни – «Правління народу, народом і для народу».

Потребують своєї модернізації з урахуванням сутності концепції конституційного патріотизму і інші положення Основного Закону України, які мають сприяти утвердженню української громадянської ідентичності на основі єдиних суспільно-державних (національних) цінностей і загальнолюдських цінностей, принципів любові і гордості за власну державу, її історію, мову, дієве сприяння органам державної влади та органам місцевого самоврядування в захисті і охороні національної державності Українського народу, готовність до захисту державної незалежності і територіальної цілісності України, усвідомлення громадянського обов'язку із розвитку успішної країни та власного благополуччя в ній» [13]. В цьому плані слід звернути увагу на ст. ст. 4, 10, 11, 12, 15, 17 Конституції України.

Членство в ЄС і НАТО потребуватиме внесення змін і до розділу II Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», який має визначити перелік, природу і сутність прав і свобод людини з урахуванням тих цінностей у цій сфері, які отримали своє визнання у державах-членах ЄС. Хоча тут ми повинні підійти до вирішення цього питання доволі обережно і виважено. У Європі сьогодні пропагуються цілий ряд новел, які нашим суспільством ще не зовсім сприймаються і до якого взагалі наше суспільство ще не готове (наприклад, одностатеві шлюби). З урахуванням цього фактору при внесенні змін до Конституції України вітчизняні законодавці повинні брати до уваги не тільки європейські конституційні цінності, а й вітчизняні цінності і традиції. Такі зміни повинні відображати потреби та інтереси українського суспільства

і бути наслідком діалогу між різними суб'єктами політичного процесу.

Вступ України до ЄС і НАТО вимагатиме ревізії і положень вітчизняної Конституції щодо співпраці національних органів публічної влади з органами влади ЄС і НАТО, участі громадян України у формуванні органів влади ЄС і НАТО тощо.

Висновок. Можемо резюмувати, що конституційна реформа в Україні як фактор конституціоналізації європейського і євроатлантичного курсу України повинна бути всеосяжною, системною, повною, відбуватися чітко в рамках приписів розділу XIII Конституції України і мати наслідком напрацювання пропозицій щодо змін до Конституції України на основі узагальнення практики реалізації Основного Закону України, з урахуванням досягнень та тенденцій розвитку сучасного конституціоналізму, вироблених європейською спільнотою демократичних цінностей, закріплення положень, які відповідають інтересам українського суспільства, реальному стану розвитку Української держави і суспільства, передбачаючи при цьому модернізацію національного механізму публічної влади, визначаючи демократичні засади взаємовідносин держави і людини, суспільства і держави, людини і суспільства, які будуть спрямовані на формування України як демократичної, правової, соціальної держави.

В основу функціонування майбутньої конституційної моделі організації публічних відносин має бути закладена концепція конституційного патріотизму. Синергія такого підходу має вивести Україну на якісно новий рівень суспільного розвитку, забезпечити кожному українцю гідне сучасної людини життя, а всьому Українському народові належне місце в майбутньому оновленому світі.

Список використаних джерел:

1. Шаповал В. М. Сучасний конституціоналізм: нариси з історії, теорії і практики : монографія. Київ : Салком ; Юрінком Інтер, 2005. 560 с.
2. Основи конституціоналізму: історія, теорія, практика : навчальний посібник / Під загальною редакцією В. Б. Ковальчука. Львів : Каменяр, 2022. 385 с.
3. Антологія української юридичної думки : в 6 т. / [за заг. ред. Ю. С. Шемшученка]. Київ : Юрид. книга, 2003. Т. 4. Конституційне (державне) право. 600 с.
4. Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 560 с.
5. Циверенко Г. П. Основні підходи до визначення поняття «конституціоналізм» у сучасній науковій думці. *Держава та регіони. Серія : Право*. 2009. № 1. С. 171–175.
6. Конституція незалежної України : навч. посіб. / [В. Ф. Погорілко, Ю. С. Шемшученко, В. О. Євдокимов та ін.]. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Спілка юристів України, 2000. 428 с.
7. Мелашенко В. Ф. Основи конституційного права України : курс лекцій для студентів юрид. вузів і фак. Київ : Вентурі, 1995. 248 с.
8. Гордієнко І. Л. Конституціоналізм як режим правового обмеження державної влади : дис. ... докт. філос. за спеціальністю 081 – Право. Київ, 2021. 263 с.
9. Марцеляк О. В. Конституційний патріотизм як важлива складова вітчизняного конституціоналізму і конституційної реформи в Україні // *Український конституціоналізм в умовах війни: основні науково-практичні проблеми та організаційно-правові засоби їх розв'язання*: Наукова записка. Київ : Вид-во Людмила, 2025. С. 35–46.

10. Шамрай В. В Конституційне право в умовах глобалізації та міждержавної інтеграції: теоретико-методологічний аспект : монографія. Одеса : Фенікс, 2018. 358 с.
11. Савчин М. Порівняльне конституційне право : навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2019. 328 с.
12. Ковальчук В. Популізм і конституційна трансформація у країнах центрально-східної Європи та України. *Право України*. 2021. № 8. С. 168–185.
13. Державна цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання на період до 2025 року, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 30 червня 2021 року № 673 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-cilovoyi-socialnoyi-programi-nacionalno-patriotichnogo-vihovannya-na-period-do-2025-roku> (дата звернення : 10.09.2025).

Дата першого надходження статті до видання: 23.11.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 26.12.2025

Дата публікації (оприлюднення) статті: 31.12.2025